

Марина Столяр, Ярослав Сінчук

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ КАРНАВАЛЬНИЙ ДИСКУРС РОМАНУ «РЕКРЕАЦІЇ» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

DOI: 10.5281/zenodo.7013676

© М. Столяр, Я. Сінчук, 2022. СС BY 4.0

Метою статті є реконструкція поняття карнавалу, що лежить в основі роману Ю. Андруховича «Рекреації» як оригінального інтертекстуального утворення. **Методи дослідження:** діалектичний метод застосовується до аналізу протилежностей, відмінностей та змістовних перетинів певних аспектів дискурсу карнавалу в розумінні Бахтіна та Андруховича. Зокрема йдеться про поняття свободи й неволі, сакрального та профанічного, сакрального та інфернального, сміху над іншими й сміху над самим собою. Також ми використовуємо метод реконструкції теоретичних підвалин художнього твору; метод постмодерної деконструкції бахтінівського розуміння карнавалу; компаративний аналіз концепту карнавалу в М. Бахтіна та реконструйованої теоретичної позиції Ю. Андруховича щодо семантики дискурсу карнавалу в романі «Рекреації». Спираємося на методологічні напрацювання М. Еліаде як дослідника феноменів сакрального та профанічного. А також посилаємося на психоаналітичні рефлексії стосовно природи художньої творчості. **Новизна:** уперше дискурс карнавалу висвітлено в контексті компаративного аналізу змісту цих практик у межах художнього та культурологічного творів із урахуванням здобутків бахтінознавства др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст. **Висновки.** У результаті проведеного дослідження ми виявили як спільне в розумінні дискурсу карнавалу в М. Бахтіна та в Ю. Андруховича, так і відмінне. Ю. Андрухович не погоджується з М. Бахтіним стосовно ідеалізації карнавалу як простору свободи. Особливої гостроти діалектика свободи та несвободи набуває в практиках фінального розіграшу, який демонструється в якості провідної форми сміхової культури на межі тоталітарного та посттоталітарного станів суспільства.

Ключові слова: сміхова культура, карнавал, інтертекстуальність, розіграш, сакральне, профанічне, інфернальне.

Актуальність. У всі часи сміх, сміхова культура посідають важливе місце в житті людини та суспільства. Сучасне політичне та культурне життя України часів війни не є виключенням, – воно також має потужну сатирично-гумористичну складову. Оскільки сміховий дискурс є простором людської свободи і демократії, відповідні практики протистоять страху і насильству. Концепт сміхової культури постає вперше і стає дуже популярним саме в контексті гуманістичної опозиції авторитарним, тоталітарним та неототалітарним режимам. І відкриває цей дискурс робота М. Бахтіна «Франсуа Рабле та народна культура середньовіччя та Ренесансу», який саме вводить поняття «сміхова, карнавальна культура» в науковий обіг сучасної гуманітаристики.

Серед філософів і культурологів, що розробляють відповідну проблематику у ХХ–ХХІ ст. можна назвати такі імена, як С. Аверінцев, Л. Амір, Ж. Батай, А. Бергсон, Б. Гройс, Ж. Дельоз, Е. Дюркгайм, Д. Лихачов, В. Кормер, Ю. Крістева, К. Россет та ін. Також цій проблематиці значну увагу приділяють українські дослідники О. Голозубов, С. Кримський, В. Левченко, Л. Панкова, М. Попович, С. Пролєєв, М. Столяр, О. Стяжкіна, В. Суковата, Т. Титаренко, О. Трохименко, Л. Ярош та ін.

Пошук таємниць сміхового дискурсу, його причин та специфічного соціально-культурного контексту привертає увагу не тільки філософів та науковців, але й письменників. Сміховий дискурс І. Котляревського та раннього М. Гоголя відіграв винятково важливу роль у становленні вітчизняної культури. Український письменник Юрій Ієорович Андрухович на зламі ХХ–ХХІ ст., коли вирішувалася доля України як незалежної держави, не випадково зацікавився темою карнавалу. Спираючись на певні поняття теорії сміхової культури М. Бахтіна й художньо втілюючи методологічні напрацювання постмодерних філософів (зокрема, метод деконструкції), письменник розробив і втілює, на нашу думку, власний, оригінальний дискурс карнавалу, що має глибоке світоглядне, теоретичне підґрунтя та є досить актуальним у контексті сучасних геополітичних викликів та протистоянь.

Об'єктом роботи є карнавал як певний культурний дискурс у його конкретних соціально-політичних, етнічних та духовних контекстах. **Предметом** є теоретичні підвалини та інтертекстуальні зв'язки, що визначають зміст художнього витлумачення практик за-

хідноукраїнського карнавалу 90-х рр. XX ст. письменником Юрієм Андруховичем у романі «Рекреації».

Метою нашої роботи є реконструкція поняття карнавалу, що лежить в основі роману Ю. Андруховича «Рекреації». Досягнення цієї мети вимагає виконання таких **завдань**:

- 1) компаративний аналіз поняття карнавалу в М. Бахтіна і в Ю. Андруховича;
- 2) виокремлення семантичних перетинів карнавальних практик у Ю. Андруховича та в працях представників сучасного бахтінознавства;
- 3) експлікація оригінальних рис карнавального дискурсу в творі Ю. Андруховича «Рекреації», зокрема зосередження уваги на діалектиці сакрального, профанічного та інфернального в творі.

Методологія дослідження найперше передбачає аналіз та синтез. Діалектичний метод застосовується до аналізу протилежностей, відмінностей, та змістовних перетинів певних аспектів дискурсу карнавалу в розумінні Бахтіна та Андруховича. Зокрема йдеться про поняття свободи й неволі, сакрального та профанічного, сакрального та інфернального, сміху над іншими (гумор, іронія) й сміху над самим собою (сміхові рефлексії). Також ми використовуємо метод реконструкції теоретичних підвалин художнього твору; метод постмодерної деконструкції бахтінівського розуміння карнавалу; компаративний аналіз концепту карнавалу в М. Бахтіна («Творчість Франсуа Рабле і народна культура середньовіччя та ренесансу») та реконструйованої теоретичної позиції Ю. Андруховича щодо семантики дискурсу карнавалу в романі «Рекреації». Спираємося на методологічні напрацювання М. Еліаде як дослідника феномену сакрального та присутності сакрального в буденних практиках. А також посилаємося на психоаналітичні рефлексії стосовно природи художньої творчості, які цитуються в творі Андруховича.

Новизна: уперше дискурс карнавалу висвітлено в контексті компаративного аналізу змісту цих практик у межах художнього (роман Ю. Андруховича «Рекреації») та культурологічного (М. Бахтін («Творчість Франсуа Рабле...»)) творів із урахуванням здобутків бахтінознавства др. пол. XX – поч. XXI ст.

У центрі твору Ю. Андруховича «Рекреації» є карнавальні практики нового типу, що поєднують в собі риси західноєвропейських ренесансних карнавалів і сучасних світових фестивалів. Проте цей карнавал автор вписує в західноукраїнський культурний контекст свята 1990-х рр., що визначає зміст і перебіг карнавалу.

Текст роману «Рекреації» Ю. Андруховича свідчить про аж ніяк не поверхнєве знайомство автора з теорією М. Бахтіна. Подекуди письменник майже буквально втілює окремі риси бахтінівського розуміння карнавалу, створюючи яскравий ілюстративний ряд. Проте часто Андрухович сперечається з класиком, уточнює та додає свої деталі, змінює акценти тощо. На нашу думку, роман «Рекреації» можна вважати взірцем постмодерного інтертексту, який розкривається у своїй повноті саме в контексті сучасних бахтінознавчих досліджень.

Що об'єднує Бахтіна та Андруховича в їхньому розумінні карнавалу? І Бахтін, і Андрухович демонструють *карнавал як явище перехідного*, карколомного періоду в житті природи, суспільства та людини. Провідними дискурсами цього часу є практики відмирання та відродження. Як пише М. Бахтін, «моменти ... зміни та оновлення завжди були провідними у святковому світовідчутті» (переклад наш – М.С., Я.С.)¹. У Бахтіна мова йде про перехід від Середньовіччя до культури Нового часу. В Андруховича розглядається час, що, з одного боку, завершує добу «радянщини», а з іншого – відкриває шлях у сучасне українське суспільство. Відповідний перехід, що здійснюється через карнавальні практики, осмислюється в романі багатоаспектно:

1) у площині заперечення старих цінностей, зокрема у формі десакралізації радянських ідеологічних цінностей;

2) у формі еклетики символів, артефактів культури, реалій життя; зокрема через мовну еклетику, коли поряд із рідковживаними в ті часи та суто українськими словами, а також молодіжним українським сленгом, використовують різного роду росіянізми;

3) автор намагається чинити супротив не тільки застарілим радянським ідеологемам, але й новій пасіонарній стихії, яка може загальмувати або зробити профанізованим грандіозний в українській історії перехід, звести його до ідеологічної сакралізації нових цінностей у дусі минулої доби.

Автор іронізує з приводу подружньої пари росіян, які зі страхом їдуть в Карпати, бо ж з їхньої точки зору, Західна Україна – це «лігво бандитизму»². Їхня позиція відображає

¹ Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Москва: Художественная литература», 1990. С. 14.

² Андрухович Ю. Рекреації. Андрухович Ю., Ірванець О., Неборак В. Бу-Ба-Бу: Вибрані твори. Львів: ЛА «Піраміда», 2008. С. 150.

типові уявлення про національно-визвольний рух українців у інформаційному просторі Росії.

Ідеологема безкрайньої країни СРСР, простір якої в радянській ідеології вважався священним³ профанізується, перетворюючись в образ нудної, понурої, життєво виснаженої рівнини, якій протиставляються карпатські гори та ліси, що наповнюють душу Хомського неповторним відчуттям щастя, миру та свята⁴.

І Бахтін, і Андрухович серед рис карнавалу на перше місце ставлять *опозиційність карнавальних практик стосовно офіційної ідеології*. Проте в Бахтіна опозиційність проявляється в профанізації релігійної ідеології з її аскетичними практиками. А в Андруховича – у протиставленні нової, національної свідомості, по-перше, комуністичній ідеології та відповідним тоталітарним (неототалітарним) практикам; а, по-друге, – статичній, позбавленій творчості нудоті формального патріотизму за старими, радянськими взірцями.

Усі прояви сміхової культури М. Бахтін розподіляє на три групи: 1) обрядово-видовищні; 2) словесно-сміхові та 3) різноманітні форми та жанри фамільярно-майданної мови (інвективи, божба, прокльони тощо)⁵. У романі Ю. Андруховича більш яскраво й докладно описано практики першої групи. Особливо привертають увагу списки карнавальних ролей, які складаються за принципом сміхових контрастів: Ангели Божі йдуть поряд із циганами, ченці – з панками, менестрелі – з проститутками, «дебіли» – із козаками-запорожцями тощо⁶.

Є також у творі взірці словесно-сміхових форм. Зокрема звучить пародія на есхатологічні пророцтва, характерні для завершення старого та початку нового століття. «Пророк» закликає всіх бути готовими до апокаліптичного повороту подій, бо всі мають купу гріхів. Відтак усім обіцяють, що вони отримають в пеклі «по сраці»⁷. Кульмінацією виступу «пророку» є його піднесення в небо на невидимих мотузках. У цей момент із «пророка» падають штани, і всі бачать цифри 1998 на голому місці, що йде нижче спіни, та ще те, що є в чоловіків спереду – нічим не прикриті⁸. Відтак, акцент на образах тілесного низу також об'єднує карнавальний дискурс Бахтіна й Андруховича.

Широко в романі Ю. Андруховича представлені бенкетні практики. Поети відвідують кабак, потім ресторан... Кількість випитого та з'їденого ними – це, звичайно, карнавальне перебільшення в душі проаналізованих М. Бахтіним образів Ф. Рабле.

Також Юрій Андрухович художньо осмислює таку рису карнавалу, виділену М. Бахтіним, як релятивізація добра й зла. Описуючи карнавал, автор каже, що в певний момент жінки досягли такої стадії сп'яніння, що повій вже було важко відрізнити від порядних жінок. І чоловіки виглядали не краще⁹. Для Мартофляка місце дружини на час карнавалу займає інша жінка з таким самим ім'ям. Марта зраджує своєму чоловікові з його найкращим другом тощо.

У книзі Бахтіна важливою рисою карнавального сміху називається рефлексивність. Тобто учасники карнавалу вміють посміятися не тільки над іншими, але й над собою. Варто наголосити, що Т. Шевченко вважав рефлексивність характерним виявом саме українського сміху¹⁰. Відтак сміх панує на українському фестивалі-карнавалі, де для нього немає ніяких обмежень, включно тих, хто сміється. Цьому аспекту карнавалу відповідають сміхові рефлексії поетів стосовно них самих. Наприклад, Немирич, проголошуючи фрейдистське рішення проблеми творчості, стверджує, що існує єдиний ключ до таланту поета. Бо ж цей ключ, на його думку, висить «у кожного з нас між ногами»¹¹. У Хомського концепція творчості не зводиться до тілесного низу. Проте він не відкидає цю позицію, бо до сексуальної невдоволеності поетів додає ще й розпалене самолюбство, маючи на увазі не тільки своїх друзів, але й себе¹².

Для того, щоб оцінити теоретичний потенціал дискурсу карнавалу, створений Ю. Андруховичем, важливо також долучити до аналізу твори представників сучасного бахтінознавства. Один із представників західної гілки бахтіністики – Б. Гройс – не погоджується з Бахтіним щодо його ідеалізації карнавалу як простору свободи. Адже він витлумачує карнавал виключно як прояв волевиявлення. Натомість Б. Гройс звертає увагу на

³ Столяр М. Религия советской цивилизации. Київ: Стило, 2010. С. 127.

⁴ Андрухович Ю. Рекреції... С. 149.

⁵ Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле... С. 9.

⁶ Андрухович Ю. Рекреції... С. 175.

⁷ Там само. С. 176.

⁸ Там само.

⁹ Там само. С. 165.

¹⁰ Барабаш Ю.А. Уроки этнографии. Возвращаясь к давним спорам: Н.В. Гоголь и народная культура. VII Гоголевские чтения. Дом Гоголя. URL: <http://domgogolya.ru/science/researches/1370/>.

¹¹ Андрухович Ю. Рекреції... С. 172.

¹² Там само. С. 152.

примусові практики¹³. У цьому аспекті роман Андруховича ближчий до сучасної парадигми, далекої від ідеалізації сміхових практик. Відчуття прихованої несвободи карнавалу супроводжує весь роман Андруховича, адже на карнавалі поети не мають альтернативи таким діям, як «жертви», «пити горілку», вештатися всю ніч, а це їх не зовсім влаштовує або навіть зовсім не влаштовує. Про це свідчить цитата автора: «...свято ходить по вас ногами, ви перемелені, наче фарш у доброго кухаря»¹⁴.

Ще яскравіше тема несвободи звучить на тлі художньої кульмінації твору й апофеозу карнавалу, які співпадають і виражаються в максимальній несвободі його учасників. Йдеться про інсценований військовий переворот, коли учасників карнавалу виводять із готелю, підштовхуючи справжніми автоматами. Відтак, на нашу думку, доцільно говорити про діалектику свободи й несвободи в романі.

Важливу рису карнавалу виділяє Ю. Кристева. Вона звертає увагу на діалектику комічного й трагічного¹⁵, про що М. Бахтін якщо й говорить, то лише на матеріалі теми смерті та відродження з наголосом на останньому. Тобто для Бахтіна навіть смерть у межах карнавалу є лише моментом свята життя. Ю. Андрухович обирає в цьому романі позицію, протилежну до Бахтіна. У нього діалектика трагічного та комічного має «асиметрію» в бік трагічного. Це проявляється, найперше, в історичній пам'яті народу про репресії та голодомор; в загрозі реставрації тоталітаризму через впливових та усюдисущих «білінкевичів»; у складних долях поетів тощо.

Ще один відомий опонент М. Бахтіна – С. Аверінцев пише, що, досліджуючи опозиційність народної культури щодо панівної ідеології, М. Бахтін не приділив достатньої уваги конвенційному аспекту, тобто зв'язку між опозиційною культурою та державною ідеологією¹⁶. Що ж до роману Ю. Андруховича, то інколи саме зображення конвенційності нових сміхових практик і вмираючої (проте ще існуючої на той момент) радянської ідеології створює деякі сміхові ефекти твору. З одного боку, ми бачимо натовпи веселої молоді, що поспішають на свято, співаючи колись заборонені пісні та розмахуючи жовто-блакитними прапорцями (теж колись «табуйовані»). З іншого боку, поети відчувають присутність «невидимого ока» ҚДБ. Серед заходів свята суто національні дискурси перемішуються з імперськими назвами на кшталт «кінотеатр Росія», райком партії тощо. І це трохи кумедно (на той час).

Західний дослідник В. Кормер виокремлює деякі риси карнавалу, які ми не знаходимо у М. Бахтіна. Зокрема йдеться про характерні для карнавалу мезальянси¹⁷. Відповідні приклади ми бачимо також і в творі Ю. Андруховича. Згадаємо хоча б подружжя росіян, які їдуть відпочити на курорт.

Щодо діалектики сакрального та профанічного: семантику сакрального в «Рекреаціях» Андруховича, перш за все, простежуємо через оречевленість такого елемента національної культури як «національний дух». Дух, за Андруховичем, є тим, що об'єднує країну, дає сенс життя її свідомим громадянам. Люди їдуть на Свято Воскресаючого Духу, що має символізувати пробудження народу від стану його розчиненого існування в межах імперії. Це означає перемогу ідеї незалежної державності над національним небуттям. Попри всі проблеми поети їдуть до міста, яке автор називає «українською Меккою», позначаючи священний статус відповідного топосу.

Факт харизматичності поетів також можна розглядати як один із аспектів сакрального, адже їхня харизма розкривається саме в контексті національного культурного відродження. Вони є голосом нації, уособленням її творчої енергії. Їхня пасіонарність також є частиною того енергійного сплеску, що супроводжує процеси національного самоствердження. Ієрофанія (М. Еліаде) пророка, тобто присутність священного в буденному¹⁸, притаманна зокрема образу Немирича. Під час застілля він проголошує тост пророчого змісту стосовно найближчого майбутнього «короля» рекету. Однак, на нашу думку, поет говорив не лише про Петю, а ціле покоління таких петь. Усе сказане було за своїм духом пророцтвом у широкому сенсі слова: і про золоті ланцюги, і про скороминучість буття, і про внутрішній голос, і про тих, хто ніколи той голос не почує або не буде до нього дослуха-

¹³ Гройс Б. Тоталітаризм карнавала. *Бахтинський збірник*. Москва: Лабиринт, 1997. Вип. 3. С. 76–80.

¹⁴ Андрухович Ю. Рекреації... С. 178.

¹⁵ Кристева Ю. Бахтін, слово, діалог і роман. *М.М. Бахтін: pro et contra. Личность и творчество М.М. Бахтина в оценке русской и мировой гуманитарной мысли*. Санкт-Петербург: РХГИ, 2001. Т. I. С. 213–243.

¹⁶ Аверінцев С.С. Бахтін і русское отношение к смеху. *Philology.ru: Русский филологический портал*. URL: <http://www.philology.ru/literature1/averintsev-93.htm>.

¹⁷ Кормер В.Ф. О карнализации как генезисе «двойного сознания». *Вопросы философии*. 1991. № 1. С. 166–185.

¹⁸ Еліаде М. Священне і мирске; Мифи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андроген; Окультизм, ворожитство та культурні уподобання. Київ: Вид-во С. Павличко «Основи», 2001. С. 8.

тися¹⁹. Смерть рекетира – лише окремий факт, що впливає з пророцтва, яке мужньо виголосив Юрко Немирич.

Сакральню в творі постає історія українського народу. Із цього впливає святенність обов'язку пам'ятати цю історію, зокрема вивчати її трагічні сторінки, які радянська ідеологія намагалася стерти з пам'яті народу. Грицько Штундера відчуває глибокий зв'язок зі своїм історичним минулим. Його навіть фізично тягне до землі батьків. Штундера не каже друзям, якою є мета його подорожі. Його пошуки Сільця містять семантику сакрального таїнства, що відбувається утаємничено, на межі земного та потойбічного життя. Ми бачимо, що Грицько певним чином готується до цього «таїнства»: кардинально змінює свою зачіску та вдягає костюм запорожця, тобто набуває небуденного, сакралізованого виду завдяки історичному одягу.

Андрухович, на відміну від Бахтіна, практично не переймається запереченням старої ідеології. Вона йому здається вже мертвою і такою, що не потребує сміхових профанізацій. Натомість в «Рекреаціях» створюються образи нового сакрального рівня карнавалу. Фактично карнавал Андруховича не стільки заперечує минулі сенси, скільки створює нову, сакралізовану семантику. І звертаємо увагу на те, що саме ця семантика протягом всього роману ніде не піддається навіть найменшому сумніву. Проте, коли йдеться про поетів як виразників сакрального духу нації, поряд із визнанням високого духовного призначення цих людей бачимо численні практики профанізації, що виражено в тяжінні їхніх образів до практик тілесного низу. По-перше, ідеться про бенкетні надмірності. Ще один елемент профанічного автор розкриває через зображення невгамовного тяжіння поетів до сексуального задоволення.

Треба підкреслити, що в романі Ю. Андруховича є аспект, повністю відсутній в Бахтіна: карнавал розглядається письменником як такий, що містить дискурси зла. У тому числі зла – більшого та сильнішого за людське. Тобто в творі ми бачимо складну діалектику сакрального й профанічного, сакрального та інфернального. І в цьому відношенні письменник творить в контексті саме української культурної традиції, що йде від І. Котляревського, М. Гоголя та київського письменника М. Булгакова.

Діалектику сакрального та інфернального ми помічаємо вже в назві міста, де має відбутися свято. Воно має амбівалентну семантику. Чортопіль (чортове поле) – з одного боку, місце, з яким пов'язане щось «нечисте». З іншого – це «духовна Мекка» українців. Інфернальний зміст несе також образ пана Франка Попеля – спонсора свята. Читач розуміє інфернальний підтекст деяких слів Попеля вже тоді, коли Юрко Немирич, отримавши від пана персональне запрошення, потрапляє на жакливу вечірку, де його хочуть принести в жертву.

Ю. Андрухович стоїть на позиції *апофатичного* зображення трансцендентного зла, що відрізняє його від творчості М. Булгакова з його апологетикою інфернального та протиставляє семантиці М. Гоголя, який, навпаки, намагається виявляти «традиційні» спокуси інфернальних істот і здійснювати відповідні духовні та моральні застороги.

Згадкою про інфернальні політичні практики часів сталінізму є в романі інсценований військовий переворот, коли прекрасне свято, веселий карнавал нібито має завершитися розстрілом головних героїв – носіїв українського духу. Тобто стрижневою темою карнавального дискурсу роману є протистояння української (як народної, так і елітарної) культури залишкам неототалітаризму та спробам відновити цей лад.

Наразі ми хочемо звернути увагу на те, що в творі Ю. Андруховича не карнавальні практики тілесного низу, не яскраве карнавалізоване дійство, не зустрічі молоді з харизматичними поетами, не численні розваги й не інфернальна вечірка є серцем карнавалу. Епіцентром та кульмінацією карнавалу, на нашу думку, є *розіграш*, коли страшна, смертельна загроза спочатку нависає над героями, а потім раптово зникає, ніби мильна бульбашка. Тобто псевдозагроза виявляється частиною карнавального, сміхового дискурсу й саме її подолання викликає найбільш гучний сміх у час кульмінації свята. Це говорить також про те, що Ю. Андрухович використовує в якості провідної таку теорію сміху, як теорія звільнення або Relief Theory²⁰.

Отже, карнавал на межі часів в інтерпретації Андруховича є тим викликом, на який кожен має дати відповідь. Проте мотив розіграшу як форми карнавальної культури перетворює страх на сміх, сварку на відновлення дружби, смерть на відродження. Перед обличчям насильницької смерті поети усвідомлюють своє покликання, свої дружні, духовні зв'язки. Свято Воскресаючого Духу стає не тільки яскравою національною подією, але й днем воскресіння кожного поета особисто через подолання його егоїзму та індивідуалі-

¹⁹ Андрухович Ю. Рекреації... С. 170.

²⁰ Morreall John. Philosophy of Humor. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2016. URL: plato.stanford.edu/index.html.

му; через усвідомлення того, наскільки дорогими є для нього його друзі та кохані, його рідна країна.

Висновки. Тож спільним у розумінні дискурсу карнавалу в М. Бахтіна та в Ю. Андруховича є 1) розуміння карнавалу як явища перехідного періоду в житті суспільства та людини; 2) концепт опозиційності карнавальних практик стосовно офіційної ідеології.

У дусі сучасної бахтінистики Ю. Андрухович не погоджується з М. Бахтіним стосовно ідеалізації карнавалу як простору свободи. Для Андруховича поняття карнавалу наразі є амбівалентним. Особливої гостроти діалектика свободи та несвободи набуває в практиках фінального розіграшу. Фактично *розіграш демонструється як провідна форма сміхової культури на межі тоталітарного та посттоталітарного станів суспільства*. У творі Ю. Андруховича бачимо складну діалектику сакрального й профанічного, сакрального та інфернального. Автор стоїть на позиції апофатичного зображення трансцендентного зла.

Коли Ю. Андрухович завершує свій роман розіграшем, він висловлює оптимістичне бачення майбутнього України, яка має звільнитися від усіх форм та різновидів неототалітаризму. І важливу роль у процесі цього звільнення, на думку письменника, має відіграти сміхова культура українського народу. Проте він натякає на те, що загроза відновлення неототалітаризму певний час буде актуальною. І тому для нього надважливим є розвиток української культури за новими взірцями, які можуть дати, умовно кажучи, «поети», які є символом творчої української інтелігенції.

References

- Hrois, B. (1997). Totalitaryzm karnavala [Carnival totalitarianism]. *Bakhtynskiy sbornik – Bakhtin collection*. Vol. 3. P. 76–80.
- Kantor, V.K. (1997). Kamaval y besovshchyna [Carnival and demonism]. *Voprosy fylosofyy – Questions of philosophy*. № 5. P. 44–57.
- Kormer, V.F. (1991). O karnavalizatsyy kak henezyse «dvoynogo soznaniya» [About carnivalization as the genesis of «dual consciousness»]. *Voprosy fylosofyy – Questions of philosophy*. № 1. P. 166–185.
- Krysteva, Yu. (2001). Bakhtyn, slovo, dyaloh y roman [Bakhtin, word, dialogue and novel]. *M.M. Bakhtyn: pro et contra. Lychnost y tvorchestvo M.M. Bakhtyna v otsenke russkoi y myrovoi humanitarnoi mysly – M.M. Bakhtin: pro et contra. Personality and creativity of M.M. Bakhtin in the assessment of Russian and world humanitarian thought*. RChHl. V. I. P. 213–243.
- Saulenko, L.L. (2002). Totalitarnyi smekh v myfolohycheskoi proektsyy [Totalitarian laughter in mythological projection]. *Δόξα/DOKSA: Zb. nauk. pr. z filosofii ta filolohii – Δόξα/DOKSA: Coll. of scientific works from philosophy and philology*. Vol. 2. P. 207–211.
- Stoliar, M. (2010). Relyhyia sovetskoi tsyvylyzatsyy [Religion of the Soviet civilization]. Stylos. 178 p. Kyiv, Ukraine.
- Stoliar, M.B. (2011). Rozizhrash v konteksti radianskykh totalitarnykh praktyk [Hoax in the context of Soviet totalitarian practices]. *Δόξα/DOKSA: Zb. nauk. pr. z filosofii ta filolohii – Δόξα/DOKSA: Coll. of scientific works from philosophy and philology*. Iss. 16. P. 156–164.
- Stiazhkyna, O. (2001). Smikhova kultura Ukrainy dr. pol. XX st.: osvoinnia zhinochoho obrazu [Laughter culture of Ukraine of the second half of XX c.: development of the female image]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy – Ethnic history of the peoples of Europe*. Vol. 10. P. 21–29.
- Tytarenko, T.M. (1999). Karnavalnist: vidpochynok vid povsiakdennosti chy shchliakh do dostotnosti [Carnivalist: rest from everyday life or path to dignity]. *Hnozys*. P. 83–103. Kyiv, Ukraine.
- Yarosh, L. (2004). Smekh kak hranytса profannoho y sakralnoho v nayvnom soznanny [Laughter as the verge of the profane and the sacred in the naive mind]. *Δόξα/DOKSA. Zb. nauk. pr. z filosofii ta filolohii. Lohos i Praksis smikhu – Δόξα/DOKSA. Coll. of scientific works from philosophy and philology. Logos and Praxis of laughter*. Vol. 5. P. 19–27.

Столяр Марина Борисівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та культурології Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (вул. Красносільського, 75, м. Чернігів, 14026, Україна).

Stoliar Maryna – doctor of sciences in philosophy, the Head of the Chair of Philosophy and Cultural Studies, associated professor of Department of Philology of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (75 Krasnoselskogo Str., Chernihiv, 14026, Ukraine).

E-mail: stolar61@ukr.com

Сінчук Ярослав Олександрович – студент-магістрант спеціальності «Культурологія» Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (вул. О. Міхнюка, 5, Чернігів, 14026, Україна).

Sinchuk Yaroslav – graduate student of the specialty «Cultural studies» of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (5 O. Mihnyuka Str., Chernihiv, 14026, Ukraine).

E-mail: bellckranel@gmail.com

INTERTEXTUAL CARNIVAL DISCOURSE OF THE NOVEL «RECREATIONS» BY YU. ANDRUKHOVYCH

The aim of the article is to reconstruct the concept of carnival, which lies at the heart of Yu. Andrukhovych's novel «Recreations» as an original intertextual formation. **Research methods:** the dialectical method is applied to the analysis of opposites, differences, and meaningful intersections of certain aspects of the discourse of the carnival in the understanding of Bakhtin and Andrukhovych. In particular, it is about the concepts of freedom and captivity, sacred and profane, sacred and infernal, laughter at others and laughter at ourselves. We also use the method of reconstruction of the theoretical foundations of the work of art; the method of postmodern deconstruction of Bakhtin's understanding of carnival; comparative analysis of the concept of carnival of M. Bakhtin and the reconstructed theoretical position of Yu.I. Andrukhovych on the semantics of carnival discourse in the novel «Recreations». We rely on the methodological achievements of M. Eliade as a researcher of sacred and profane phenomena. We also refer to psychoanalytic reflections regarding the nature of artistic creativity. **Scientific novelty:** for the first time the discourse of the carnival is covered in the context of a comparative analysis of the content of these practices within the artistic and culturological works, taking into account the achievements of Bakhtin studies of the second half of XX – early XXI c. **Conclusions.** As a result of the study, we found both common and different in understanding of the discourse of the carnival in M. Bakhtin and Yu. Andrukhovych. In the spirit of modern Bakhtin studies, Yu. Andrukhovych disagrees with M. Bakhtin regarding the idealization of carnival as a space of freedom. The dialectic of freedom and non-freedom becomes especially acute in the practices of the final prank. In fact, the prank is demonstrated as a leading form of laughter culture on the verge of totalitarian and post-totalitarian states of society.

Key words: laughter culture, carnival, intertextuality, prank, sacred, profane, infernal.

Дата подання: 3 червня 2022 р.

Дата затвердження до друку: 20 червня 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Столяр, М., Сінчук, Я. Інтертекстуальний карнавальний дискурс роману «Рекреації» Юрія Андруховича. *Сіверянський літопис*. 2022. № 2. С. 110–116. DOI: 10.5281/zenodo.7013676.

Цитування за стандартом APA

Stoliar, M. and Sinchuk, Ya. (2022). Intertekstualnyi karnavalnyi dyskurs romanu «Rekreatsii» Yurii Andrukhovycha [Intertextual carnival discourse of the novel "Recreations" by Yury Andruhovich]. *Sivrianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2022, 2, P. 110–116. DOI: 10.5281/zenodo.7013676.

